

Toshkent Arxitektura Qurilish Instituti
Qurilishni Boshqarish fakulteti
Falsafiy va ijtimoiy-siyosiy fanlar kafedrası
O`zbekiston Tarixi fanidan

Mustaqillik

Mavzu: Mustaqillik yillarida o`zbekistonning iqtisodiy, ma`naviy va madaniy taraqqiyoti

Bajardi: 31-16 guruhi talabasi

Tolipov D.

Toshkent-2016y.

MUSTAQILLIK YILLARIDA O‘ZBEKISTONNING IQTISODIY, MA’NAVIY VA MADANIY TARAQQIYOTI

REJA:

1. Iqtisodiy islohotlar. Bozor munosabatlarining shakllanishi.
2. Mustaqillik yillarida respublikaning ma’naviy-ma’rifiy va madaniy taraqqiyoti.
3. Milliy istiqlol g‘oyasi, uning tarixiyildizlariva asosiy tamoyillari

1. Iqtisodiy islohotlar. Bozor munosabatlarining shakllanishi.

Mustaqillik yillarida iqtisodiy hayotimizda ro‘y bergan yangilanish, tub o‘zgarishni yoritishga kirishar ekanmiz, avvalo, eski mustabid tuzumdan bizga qanday iqtisodiyot meros bo‘lib qolganligini eslaylik.

O‘zbekiston qaramlik davrida o‘z tabiiy boyliklariga, er-suv, o‘rmon va boshqa resurslariga o‘zi egalik qila olmasdi, iqtisodiy taraqqiyot yo‘lini o‘zi belgilay olmasdi. Respublika hududida qurilgan va faoliyat ko‘rsatayotgan korxonalar markazga, uning manfaatlariga bo‘ysundirilgan edi. O‘zbekiston rahbariyati, xalqi o‘z hududida qancha mahsulot ishlab chiqarilayotgani, ular qaerda realizatsiya qilinayotgani va qancha daromad keltirayotganidan bexabar edi. Moliya-kredit, bank siyosati yuritishda qaram edi, o‘zining milliy valyutasiga, valyuta jamg‘armasiga ega emasdi.

Sobiq Ittifoqdan mo‘rt, zaif xom ashyo etishtirishga yo‘naltirilgan, ya’ni arzon xom ashyo va strategik mineral resurslar tayyorlanadigan iqtisodiyot meros bo‘lib qolgan edi. Respublika iqtisodiyotida boy mineral xom ashyo resurslaridan ayovsiz, nazoratsiz foydalanish hukmronlik qilardi. Umri tugagan sovet tuzumidan iqtisodiy boshqaruvning ma’muriy-bo‘yruqbozlik usuli, «qayta qurish» davrida batamom barbod bo‘lgan iqtisodiyot, izdan chiqqan moliyaviy narx-navo tizimi, baqiriq-chaqiriq, o‘g‘rilik, buzuqlik avj olgan ijtimoiy iqtisodiy muhit meros bo‘lib qolgan edi. Respublika korxonalari sobiq Ittifoq bo‘yicha boshqa korxonalar bilan bog‘langan bo‘lib, endi ular o‘rtasidagi aloqalar uzilib, xo‘jalik yuritish murakkablashib qolgan edi. Mavjud korxonalar chetdan keltiriladigan texnologik asbob-uskunalar va

butlovchi qismlarga butunlay qaram edi. O‘zbekiston yoqilgi va oziq-ovqat masalasida markazga qaram edi. Ekin ekiladigan erlarning paxta maydonlariga aylantirilishi, paxta yakka hokimligining o‘rnatilishi natijasida O‘zbekiston un, go‘sht, sut mahsulotlari va boshqa eng muhim oziq-ovqat mollari, xalq iste‘moli tovarlari, tayyor mahsulotlarni chetdan keltirishga maqhum etilgan edi. Paxta, oltin, rangli metallar, strategik ahamiyatga ega bo‘lgan boshqa materiallar tashib ketilar, ularni sotishdan keladigan daromad O‘zbekiston xazinasiga tushmas edi. O‘ziga qarashli bo‘lgan mablag‘ni markazdan dotatsiya sifatida so‘rab, yolvorib olishga majbur edi.

Aholi turmush darajasi jihatidan nochorlik, sobiq Ittifoq miqyosida eng oxirgi o‘rinlardan biri meros bo‘lib qolgan edi. Rossiya, Ukraina va Belorussiyadan farqli o‘laroq, O‘zbekiston aholisining deyarlik uchdan ikki qismi qo‘l uchida tirikchilik qilardi. Eski mustabid tuzumdan o‘tkir ijtimoiy, ekologik muammolar meros bo‘lib qolgan edi. Mamlakatimiz aholisi erning nihoyat darajada sho‘rlanishi, havo bo‘shlig‘i va suv zahiralarning ifloslanganligi, radioaktiv ifloslanish, Orol dengizining qurib borishi oqibatida juda katta ekologik xavfga duch kelib qolgan edi. Mutaxassislarning ma‘lumotlariga ko‘ra, birgina Orolning qurib qolgan tubidan yiliga bo‘ron tufayli 15-75 mln. tonna chang-to‘zon ko‘tarilib uzunligi 400 km va eni 40 km maydonni ifloslantiradi, aholini turli-tuman kasalliklarga muhtalok qiladi.

Mustaqillik xalqimizni iqtisodiy zulum, mutelikdan ozod etdi, o‘z eri, er osti boyliklari, suv, o‘simlik va hayvanot dunyosi va boshqa tabiiy zahiralarga to‘la egalik qilish huquqini berdi. O‘z hududimizdagi barcha mulk, korxonalar O‘zbekiston tasarrufiga olindi, mustaqil iqtisodiy siyosat yuritish, o‘z iqtisodiy taraqqiyot yo‘lini o‘zi belgilash erkinligi qo‘lga kiritildi.

Iqtisodiy mustaqillik mamlakatimizga mustaqil moliya-kredit, bank siyosatini yuritish, o‘z davlat byudjetini yaratish va unga to‘la egalik qilish milliy valyuta, oltin zahirasi va valyuta jamg‘armasini tashkil etish va ulardan xalqimiz farovonligi, yurtimiz obodonligi yo‘lida mustaqil foydalanish imkoniyatini yaratdi.

Iqtisodiy mustaqillik tufayli ishlab chiqarish munosabatlarini ma‘muriy-bo‘yruqbozlik, markaziy rejalashtiruvchi mexanizmdan erkin, bozor iqtisodiyoti sharoitiga o‘tkazish, jahon xo‘jaligi aloqalari tizimiga kirish mumkin bo‘ldi.

Davlat mustaqilligi qo‘lga kiritilgach, O‘zbekiston umumbashariy, jahon tsivilizatsiyasining katta yo‘liga tushib oldi. O‘zbekiston bozor munosabatlarini shakllantirishni, milliy an‘analariga asoslangan o‘z yo‘lini tanlab oldi. Chunki turli mamlakatlardagi bozor iqtisodiyoti, u hoh Amerika yoki Germaniya bo‘lsin, hoh Yaponiya bo‘lsin yoki Janubiy Koreyada bo‘lsin baribir umumiy qonunlar bo‘yicha rivojlanib borgan holda har biri o‘ziga xos xususiyatlariga ham ega bo‘lgan. Bu xususiyatlar xo‘jalikning tuzilishi va shart-sharoitlari, tabiati va iqlimi, milliy rasm-rusmlari, an‘analari va milliy xarakteri orqali belilanadi.

O‘zbekistonda bozor munosabatlariga o‘tishning o‘ziga xos yo‘li ishlab chiqildi. Bu yo‘lning asosiy qoidalari Prezident Islom Karimovning «O‘zbekiston-bozor munosabatlariga o‘tishning o‘ziga xos yo‘li» nomli asarida, ma‘ruza va nutqlarida, mamlakat parlamentida qabul qilingan qonunlarda bayon etib berilgan. Bu yo‘lga, birinchidan, xalqaro tajriba asos qilib olindi. Ikkinchidan, xo‘jalik imkoniyatlari, shart-sharoitlari, eski tuzumdan meros bo‘lib qolgan muammolar hisobga olindi.

O‘zbekistonda ijtimoiy yo‘naltirilgan bozor iqtisodiyotini shakllantirish uchun iqtisodiyotni tubdan isloh qilishga kirishildi. Avvalo,

iqtisodiy islohotlarning qo‘yidagi strategik maqsadlarini belgilab olindi:

- kishilar hayot va faoliyati uchun zarur shart-sharoitlarni ta‘minlaydigan iqtisodiy tizimni yaratish;
- ko‘pukladli iqtisodiyotni yaratish;
- xususiy mulkning davlat tomonidan himoya qilishini ta‘minlash;
- korxonalar va fuqarolarga keng iqtisodiy erkinliklar berish;
- iqtisodiyotdagi chuqur tarkibiyo‘zgarishlar qilish va raqobatbardosh mahsulotlarni ishlab chiqarish;
- jahon iqtisodiy tizimiga qo‘shilib borish;
- kishilarning yangi iqtisodiy fikrlashni shakllantirish.

Bunday strategik maqsadlarga bosqichma-bosqich erishilib borildi.

Bozor iqtisodiyotiga o‘tish davrining dastlabki bosqichida muhim vazifalar hal qilindi. Iqtisodiy islohotlarning ustuvor yo‘nalishlarini belgilab olindi, ma‘muriy bo‘yruq bozlik tizimining qo‘lqaratilgan iqtisodiy islohotlar jarayonini boshqarishning yaxlit tizimini yaratildi, tanglikdan chiqildi, bozor munosabatlarining huquqiy negizlarini shakllandi.

Iqtisodiy sohaga tegishli bo'lgan 100 dan ortiq qonunlar qabul qilindi. Bu qonunlarni mazmun-mohiyati jihatidan bir qator yo'nalishlarga bo'lish mumkin.

1. Mulkchilik munosabatlari va ko'p ukladli iqtisodiyotni shakllantiruvchi qonunlar. Bu yo'nalish doirasida mulkchilik to'g'risida, mulkni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish to'g'risida, ijara to'g'risida, davlat uy-joy fondini xususiylashtirish to'g'risida va boshqa qonunlar qabul qilindi.

2. Xo'jalik yuritishni tartibga soluvchi qonunlar, ya'ni korxonalar to'g'risida, kooperatsiya to'g'risida, dehqon xo'jaligi to'g'risida, xo'jalik jamiyatlari va shirkatlari to'g'risida qonunlar qabul qilindi. Bozor infratuzilmasini yaratuvchi va uning faoliyatini tartibga solib turuvchi banklar va bank faoliyati to'g'risida, pul tizimi to'g'risida, tadbirkorlik to'g'risida, sug'urta to'g'risida, birjalar va birja faoliyati to'g'risida, qimmatli qog'ozlar va fond birjasi to'g'risida va boshqa qonunlar qabul qilindi. Korxonalar bilan davlat o'rtasidagi, korxonalar o'rtasidagi munosabatlarni yo'lga qo'yuvchi, soliq tizimi, monopolistik faoliyatni cheklash, korxonalar bankrot bo'lishi haqida qonunlar qabul qilindi, xo'jalik protsessual kodeksi ishlab chiqildi, xo'jalik sudi tuzildi.

3. O'zbekistonning tashqi iqtisodiy faoliyatini belgilab beruvchi huquqiy normalar yaratildi. Tashqi iqtisodiy faoliyat to'g'risida, O'zbekiston Respublikasining etakchi xalqaro tashkilotlarga a'zligi to'g'risida, valyutani tartibga solish to'g'risida qabul qilingan qonunlar, xalqaro pakt va bitimlar, ularning O'zbekiston tomonidan imzolanishi mamlakatimiz tashqi aloqalarining rivojlanishi tarixida yangi sahifa ochdi.

4. Bu hujjatlar o'z umrini yashab bo'lgan eski iqtisodiy munosabatlarni va boshqarish tizimini huquqiy yo'l bilan yangi iqtisodiy munosabatlar va boshqarish tizimi bilan olmashtirishni huquqiy jihatdan ta'minladi.

Mulkni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish, ko'p ukladli iqtisodiyotni shakllantirish borasida katta tadbirlar amalga oshirildi. 1991 yil 18 noyabrda qabul qilingan mulkni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish to'g'risidagi qonunga muvofiq davlat mol-mulkini xususiylashtirish masalalari bo'yicha 20 dan ortiq maxsus dasturlar ishlab chiqildi va ularni amalga oshirishga davlat boshchilik qildi. Xususiylashtirish jarayoni umumiy uy-joy fondini, savdo, mahalliy sanoat, xizmat ko'rsatish

korxonalarini, qishloq xo‘jalik maxsulotlarini tayyorlovchi xo‘jaliklarni davlat tasarrufidan chiqarishdan boshlandi. Bu «kichik xususiylashtirish» deb nom oldi.

Kichik xususiylashtirish 1994 yildayoq tugallandi. Davlat ixtiyorida bo‘lgan bir milliondan ortiq kvartira yoki davlat uy-joy fondining 95 foizdan ortiqrog‘i fuqarolarning xususiy mulki bo‘lib qoldi. Bunda xar 3 kvartiraning bittasi egalariga imtiyozli shartlar bilan yoki bepul berildi. Urush faxriylari, o‘qituvchilar, tibbiyot xodimlari, ilmiy xodimlar va ijodiy ziyolilarga kvartiralar bepul berildi. 2000 yilga qadar Respublika uy-joy fondining 98 foizga yaqini xususiylashtirildi.

Davlatga qarashli mulkni, korxonalarni xususiylashtirishga davlatning o‘zi tashabbuskor bo‘ldi va boshchilik qildi. Davlat mulkini xususiylashtirish boshlangandan keyin to 1994 yil oxirigacha 54 mingga yaqin korxonalar va obekt davlat tasarrufidan chiqarildi. Shularning 18,4 mingtasi xususiy mulkka, 26,1 mingtasi aktsiyadorlik, 8,7 mingtasi jamoa, 661 tasi ijara korxonalariga aylandi.¹ 1994 yilda mamlakat yalpi ichki mahsulotining deyarli yarmi iqtisodiyotning davlatga qarashli bo‘lmagan sektorida ishlab chiqildi, bu sektorda 4 millionga yaqin kishi ish bilan band bo‘ldi.

1994 yil 21 yanvarda e‘lon qilingan «Iqtisodiy islohotlarni yanada chuqurlashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi va 1994 yil 16 martda elon qilingan «Mulknini davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish jarayonini yanada rivojlantirishning ustivor yo‘nalishlari to‘g‘risida»gi Prezident farmonlari xususiylashtirish jarayoniga yangi turtki bo‘ldi. O‘rta va yirik korxonalarni aktsiyadorlik jamiyatlariga, ijara korxonalariga aylantira boshlandi, bu jarayonga aholi va chet ellik investorlar kengroq jalb qilindi. Davlat mulkini sotish bo‘yicha kim oshdi savdolari va tanlovlar tashkil etildi. 1-rasmga qarang.

¹Mulknini davlat tasarrufidan chiqarish jarayoni ko‘p ukladli iqtisodiyotni barpo etishdan iborat strategik vazifaga bo‘ysundirildi. Bunda ustivorlik xususiy mulkka, kichik va o‘rta biznesga berildi.

Respublikada kichik va o‘rta biznesni davlat yo‘li bilan qo‘llab-quvvatlash uchun tadbirkorlikni rivojlantirish fondi, kichik va o‘rta biznesni rivojlantirishga ko‘maklashish fondi tuzildi, dunyodagi nufuzli banklarning sarmoyalari jalb etilmoqda. Tadbirkorlar va biznesmenlarga maslahatlar bilan ko‘maklashish maqsadida O‘zbekiston nemis

texnikaviy ko'maklashuv jamiyati kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlash markazini, Evropa hamjamiyati komissiyasi amaliy aloqalar markazini ochdilar. Markaziy Osiyodagi Amerika tadbirkorlik fondi va Markaziy Osiyodagi Buyuk Britaniya investitsiya fondi tadbirkorlarga zarur maslahatlar bilan ko'maklashdilar. 1995-1998 yillarda kichik va o'rta korxonalar soni 2 baravar ko'paydi. Faqat 1999 yili kichik va o'rta biznes korxonalariga Evropa tiklanish va taraqqiyot banki, Osiyo taraqqiyot banki, Germaniya tiklanish bankining 200 mln. AQSh dollaridan ortiq kredit mablag'lari jalb etildi va o'zlashtirildi. Kichik va o'rta biznes sub'ektlarining YaIM dagi salmog'i 1999 yilda 12,6 foizni tashkil etdi¹. 2000 yilning birinchi yarmida 18 mingdan ziyod kichik va o'rta biznes sub'ektlari ro'yxatga olindi. 2000 yil o'rtalarida ularning soni 175 mingdan ortdi².

Agrar islohotlarga ustuvorlik berildi. Negaki respublika aholisining 62 foizi qishloqda yashaydi, qishloq xo'jaligida YaIM ning 30 foizi, mamlakat valyuta tushumlarining 55 foizi shakllanadi. Agrar islohotlar natijasida qishloq xo'jaligidagi davlat tasarrufidagi mulk xususiyashtirildi. Bugungi kunda qishloq xo'jaligida nodavlat sektorining ulushi 99 foizni tashkil qilmoqda.

Islohotlar yillarida odamlarga shaxsiy tomorqa uchun qo'shimcha ravishda 550 ming gektar sug'oriladigan er ajratildi va shaxsiy tomorqa uchun berilgan er maydoni 700 ming gektarga etdi, 9 milliondan ortiq odam ana shu er hosilidan foydalanmoqda.

Qishloqda xo'jalik yuritishning maqbul shakllarini yaratishga alohida e'tibor berildi. Agrar islohotlarning dastlabki yillarida sovxoz va kolxozlar jamoa xo'jaliklariga aylantirilgan edi. Ammo ular xo'jalik yuritishda o'zlarini to'la-to'kis oqlamaganliklari tufayli, mulk paylari asosida shirkatlarga aylantirildi. 1999 yilda 898 ta, 2000 yilda 856 ta qishloq xo'jaligi korxonalari shirkatlarga aylantirildi. Ularning umumiy soni 2000 yilning oxirlarida respublika bo'yicha 1754 taga etdi. Agrar munosabatlar tizimida oila pudrati keng o'rin egallamoqda. 2000 yilning 1 iyul holatiga ko'ra, respublikadagi qishloq xo'jaligi korxonalari tarkibida 598,5 mingta oilaviy pudrat faoliyat ko'rsatdi.¹

Qishloq xo'jaligida fermer va dehqon xo'jaliklari salmoqli o'rin egallamoqda. 2002 yilda fermer xo'jaliklari soni 55,4 mingdan ziyodni tashkil etdi. Fermer xo'jaliklariga 1 mln. gektardan ortiq er

¹

biriktirilgan. Bu turdagi xo‘jaliklar don, kartoshka, sabzavot-poliz mahsulotlari, go‘sh, sut, tuxum etishtirishda tobora salmoqli o‘rinni egallamoqda.

Qishloqda shaxsiy yordamchi xo‘jaliklar dehqon xo‘jaliklari sifatida qayta shakllanmoqda. Dehqon xo‘jaligi-bu oilaviy mayda tovar xo‘jaligi bo‘lib, tomorqa er uchastkasi oila boshlig‘iga umrbod meros qilib beriladi, mahsulotlar oila a‘zolarining shaxsiy mehnati asosida etishtiriladi va sotiladi. 2000 yil 1 yanvarga qadar 1541 ming dehqon xo‘jaligi ro‘yxatdan o‘tkazildi, bu barcha shaxsiy yordamchi xo‘jaliklarning 43,3 foizini tashkil etadi. 1998-1999 yillarda respublikada etishtirilgan go‘shning 90 foizi, sutning 92 foizi, kartoshkaning 76 foizi, sabzavotning 70 foizi, mevaning 61 foizi, poliz mahsulotlarining 53 foizi, uzumning 50 foizi dehqon xo‘jaliklari tomonidan tayyorlandi.

Iqtisodiy islohotlarning birinchi bosqichida yoq, narxlar erkinlashtirildi. Bu jarayon ijtimoiylar zalarsiz o‘tdi. Negaki, davlaturlik kompensatsiya jamg‘armalari tuzildi, bolalar uchun nafaqalar joriy etdi, eng kamish haqi, pensiya, nafqalar vastependiyalar muntazam suratda oshirib borildi.

Narxni erkinlashtirish iqtisodiy otda raqobatchilik muhitini vujudga keltirish bilan bevosita bog‘liq. 1992

yil avgust oyida O‘zbekiston Respublikasining «Monopol faoliyatni cheklash to‘g‘risida» gi qonuni kuchga kiritildi. Bu qonun asosida raqobatchilikni rivojlantirishga qaratilgan bir qator nor mativ hujjatlar ishlab chiqildi va amalga oshirildi.

Moliyaviy ari tizimi datuzilgan Antimonopol va narxnavosiyosatini o‘tkazish

Bosh

Boshqarmanimonopoliyamavqeidagikorxonalar nibelgilab, ularning mahsulotlarini bo‘yicha narxlarni varentabellikni tartibga solib t uribdi.

Iqtisodiy islohotlarning muhim yo‘nalishlarida biri bozor infratuzilmasini yaratishdan iborat bo‘ldi.

«Bozor munosabatlarini shakllantirishni, - deb ta’kidlaydi Islom Karimov, - tegishli muhimsiz-tovar, pul bozorlarida va mehnat resurslari bozorida, xo‘jalik yurituvchi sub’ektlar o‘rtasida o‘zaro aloqani ta’minlash kerak bo‘lgan bozor infrastrukturasiz tasavvur etib bo‘lmaydi».

Karimov I.A. O‘zbekiston iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yo‘lida, 97-bet.

Shu boisdan respublikamizda bozor munosabatlarini shakllantirish va rivojlantirishga xizmat qiluvchi infratuzilmaning asosiy bo'g'inlari - turli muassasalar, tashkilotlar va korxonalar majmuasi yaratildi. Avvalombor, ishlab chiqishga xizmat qiluvchi transport, aloqa, suv va energetika ta'minoti, yo'l va ombor xo'jaligi tuzilmalari yaratildi. Xo'jalik yurituvchi sub'ektlar uchun xizmat qiluvchi 58 ta tovarlar va xom ashyo birjalari, 24 ta biznes inkubator, 496 ta auditorlik va konsalting firmalari, ko'plab savdo uylari, auktsionlar, tijoratchilik idoralari, reklama firmalari, savdo-sotiq va ularni nazorat qiluvchi davlat muassasalari tashkil etildi.

Bozor munosabatlarini rivojlantirishda axborot infratuzilmasi alohida ahamiyatga ega. Shu boisdan iqtisodiy faoliyat uchun zarur bo'lgan axborotlar, xabarlar va ma'lumotlarni to'plovchi, umumlashtiruvchi vositalar, firmalar vujudga keldi.

Xo'jalik yurituvchi sub'ektlarni moliya-kredit munosabatlariga xizmat qiluvchi infratuzilma - yangi bank tizimi, o'z-o'zini kreditlash idoralari, sug'urta kompaniyalari, moliya kompaniyalari, soliq undirish idoralari, pul jamg'armalari yaratildi.

Bozor iqtisodiyotiga xizmat qiluvchi bank-moliya tizimi yaratildi. Hozirgi kunda O'zbekistonda 35 ta bank, shu jumladan 13 ta xususiy bank faoliyat ko'rsatmoqda, ularning 17 tasi dunyodagi eng nufuzli banklar bilan korrespondentlik aloqalari o'rnatgan. Respublika iqtisodiyotiga chet el sarmoyalarini jalb etishda tijorat-hissadorlik «Asakabank», «Paxtabank», «O'zsanoatqurishbank», «Ipak yo'li», «ABN AMRO» banklari, shuningdek «Hamkorbank», «Parvinabank» kabi xususiy banklar faol qatnashmoqdalar. Tijorat banklarining iqtisodiyotning real sektoriga kreditlar berish imkoniyati ortib bormoqda. 2000 yilning yanvar-iyul oylarida bu kreditlar hajmi 750 mlrd. so'mni tashkil etdi. Tijorat banklarining o'z kapitali 300 mlrd. so'mga etdi.

Respublikada davlat ishtirokida tuzilgan bozor munosabatlariga xizmat qiluvchi «Kafolat», «Agrosug'urta», «O'zbekinvest» kabi uchta yirik sug'urta kompaniyasi faoliyat ko'rsatmoqda. Ko'plab xususiy sug'urta kompaniyalari, shuningdek, xorijiy mamlakatlar bilan hamkorlikda ishlaydigan qo'shma sug'urta kompaniyalari ham vujudga keldi. 2000 yil boshlarida sug'urta kompaniyalarining soni 100 taga etdi, ular bugungi kunda moliya bozorida xizmat ko'rsatmoqda.

Bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida ish bilan bandlik masalasi jiddiy muammoga aylanadi. Negaki, iqtisodiy tizim o'zgarayotgan

paytda malakasiz kishilargina emas, ma'lum ixtisosga ega bo'lgan xodimlarga ham talab cheklanadi, ishsizlar toifasi kengayadi. Bunday sharoitda ishsizlar sonining ko'payishiga yo'l qo'ymaslik tadbirlari ko'rildi. Respublika bo'yicha 225 dan ortiq mehnat birjasini o'z ichiga oluvchi katta tarmoq barpo etildi. Har bir tumanda mehnat birjasi tashkil etildi. Ishsizlarni ro'yxatga olish, ularning kasbini o'zgartirish mexanizmi yaratildi, ishsizlik bo'yicha nafaqa to'lash yo'lga qo'yildi. Yangi ish o'rinlarini tashkil etishga e'tibor berildi. 1993 yilda Respublikada 185,1 ming yangi ish o'rinlari tashkil etilgan bo'lsa, 1998 yilda bu ko'rsatkich 345,9 mingni tashkil etdi yoki 1,8 marta ko'p ish o'rinlari yaratildi. 2000 yilda faqat o'rta va kichik biznes rivoji hisobiga 192,5 ming yangi ish o'rinlari yaratildi.

Iqtisodiy islohotlar borasida qo'yilgan yana bir muhim qadam-1994 yil 1 iyuldan milliy valyutamiz so'ning muomalaga kiritilishi bo'ldi. Bu tadbir katta siyosiy ahamiyatga e'tiborga molikdir, chunki o'z milliy valyutasiga ega bo'lmagan davlat chinakam mustaqil bo'la olmaydi. Respublika hukumati milliy valyuta qadrini mustahkamlash, uning erkin aylanishini taxminlash choralarini amalga oshirmoqda.

Muxtasar qilib aytganda, mustaqillik yillarida amalga oshirilgan iqtisodiy islohotlar natijasida bozor iqtisodiyoti asoslari shakllandi. Ko'p ukladli iqtisodiyotni, mulkdorlar tabaqasini shakllantirishdan iborat strategik vazifa amalda ro'yobga chiqdi. Respublikamizdagi korxonalar va xo'jaliklarning 60 foizi xususiy mulk egalari, fermer, shirkat va dehqon xo'jaliklariga, 28 foizi aktsiyadorlik jamiyatlari, qo'shma korxonalar, kooperativlar, jamoa mulki, mas'uliyati cheklangan jamiyatlar, jamoat tashkilotlariga tegishli. Davlat tasarrufidagi korxonalar ulushi atiga 12 foizni tashkil etadi, xolos.

2. O'zbekistonning iqtisodiy taraqqiyoti. Aholini ijtimoiy himoyalash siyosati.

Mustaqillikning dastlabki yillarida sanoat va qishloq xo'jalik mahsulotlari ishlab chiqarish tobora pasayib bordi, xo'jalik yuritish murakkablashib qolgan edi. Buning sababi O'zbekiston iqtisodiy jihatdan qaram bo'lib, korxonalari mustaqil xo'jalik yurita olmasdi, boshqa hududlarda joylashgan zavod, fabrikalardan keltiriladigan asbob-uskuna va butlovchi qismlarga butunlay qaram edi. Sobiq Ittifoq parchalangach, aloqalar uzildi. Natijada ko'pgina korxonalarda mahsulot ishlab chiqarish keskin kamaydi, ayrimlari to'xtab qoldi. Shu boisdan

O'zbekistonda iqtisodiy tanglikdan chiqish, makroiqtisodiyotni barqarorlashtirish tadbirlari ko'rildi.

O'zbekistonda makroiqtisodiyotni barqarorlashtirish iqtisodiy islohotlarning ustuvor yo'nalishi, deb belgilandi.

«Barqarorlashtirish siyosati - eng avvalo, bu makroiqtisodiyotda muvozanatni saqlash, ishlab chiqarishning keskin darajada pasayishiga va ommaviy ishsizlikka yo'l qo'ymaslikdir».

Karimov I.A. O'zbekiston iqtisodiy islohotlarni chuqurlash-tirish yo'lida. T.: O'zbekiston, 1995, 197-bet.

Makroiqtisodiyotni barqarorlashtirish uchun O'zbekiston iqtisodiyotda tarkibiy o'zgarishlar qilish, raqobatbardosh tovarlar ishlab chiqarishga qodir korxonalar qurish va buning uchun zarur sarmoyalar ajratish yo'llaridan bordi. Iqtisodiyotda tarkibiy o'zgarishlar uchun zarur mablag'lar davlat byudjeti va aholi jamg'armalari hisobiga ajratildi. 1997 yilda ta'minotning barcha manbalari hisobiga 270 mlrd. so'm kapital mablag' ajratilgan bo'lsa, 1999 yilda faqat yangi ishlab chiqarish tarmoqlari rivoji uchun 282 mlrd. 300 mln. so'm yoki yalpi sarmoyalarning 56 foizdan ko'prog'i yo'naltirildi. Iqtisodiyotga aholi sarmoyalarni jalb qilish o'sib bordi. 1995-1998 yillarda ishlab chiqarish sohasiga sarflangan umumiy sarmoyalar hajmida aholi sarmoyalarning ulushi 10 foizdan 30 foizga o'sdi.

Xalq xo'jaligi tarkibini qayta qurish maqsadida chet el sarmoyasini jalb qilish choralari ko'rildi. «Chet el investitsiyalari to'g'risida», «Xorijiy investorlar va investitsiyalarga kafolat berish to'g'risida» qonunlar qabul qilindi. Chet el sarmoyasini O'zbekiston iqtisodiyotiga jalb qilish bevosita investitsiyalar tarzida, davlat qarzlari, xalqaro moliya va iqtisodiy tashkilotlar, qarz beruvchi mamlakatlarning investitsiya yoki moliyaviy kredit resurslari shaklida amalga oshirilmoqda.

Mustaqillik yillarida mashinasozlik sanoati jadal rivojlandi. 1994 yilda barpo etilgan O'zbekiston-Isroil «O'zIz mash» qo'shma korxonasida paxta terish mashinalarining gorizontall shpindelli yangi xili yaratildi. Bu agregat jahon mashinasozligining eng yangi yutug'idir, deb e'tirof etildi.

1992 yilda Janubiy Koreya bilan hamkorlikda O'zbekistonda avtomobil ishlab chiqaruvchi korxonalar barpo etishga kelishib olindi. 1993-1996 yillarda Asaka shahrida «O'zDEU avto» zavodi barpo etildi va Damas, Tiko, Neksiya rusumli avtomobillar ishlab

chiqarish yo'lga qo'yildi. 1996 yilda 25,3 ming, 1997 yilda 64,9 ming, 1998 yilda 54,4 ming, 1999 yilda 58,4 ming, 2000 yilda 31,3 ming dona engil avtomobil ishlab chiqarildi. «O'zDEU» zavodida 1999 yil oktyabr oyidan boshlab «Neksiya-2», «Matiz» rusumli avtomobillar ishlab chiqarishni yo'lga qo'yishga kirishildi. 2001 yil avgustda «Matiz» rusumli foydalanishga eng qulay avtomobillar ishlab chiqarila boshlandi. O'zbekiston dunyoda avtomobil ishlab chiqaruvchi 28-mamlakatga aylandi. Samarqandda avtobus va yuk mashinalari ishlab chiqarishga ixtisoslashgan «Sam Koch avto» zavodi qurildi. 2000 yilda «Sam Koch avto» zavodi 483 dona avtobuslar ishlab chiqardi. Respublikamizda avtomobillarga butlovchi qismlar ishlab chiqaruvchi o'nlab yangi korxonalar bunyod etildi. Hozirgi paytda «O'zDEU» zavodi uchun zarur bo'lgan butlovchi qismlarning 20 foizi O'zbekistonda ishlab chiqarilmoqda. Avtomobilsozlik sanoatida 14 mingga yaqin ishchi va xizmatchi mehnat qilmoqda.

Mashinasozlik sanoatining yirik korxonalari-Toshkent traktor zavodi, O'zbekiston qishloq xo'jaligi mashinasozligi, Toshkent va Chirchiq qishloq xo'jaligi mashinasozligi, Toshkent agregat zavodi va boshqa korxonalar mustaqillikning dastlabki yillarida uchragan qiyinchiliklarni engib o'tdi. Birgina Toshkent traktor zavodi 2000 yilda 954 ta, 2001 yilda 1002 ta traktor ishlab chiqardi.

1995 yil oktyabr oyida O'zbekiston bilan AO'Sh ning «ABB Lummus Global» kompaniyasi o'rtasida Sho'rtan gaz-kimyoy majmuasini qurish bo'yicha hamkorlik yo'lga qo'yildi. O'urilish ishlari 1997-2001 yillarda amalga oshirildi, majmua qurilishida 1mlrd. AO'Sh dollari hajmida sarmoya o'zlashtirildi. 2001 yil dekabrda Sho'rtan gaz-kimyoy majmuasi ishga tushirildi. Majmua yiliga 125 ming tonna polietilen, 137 ming tonna suyultirilgan gaz va 126 ming tonna gaz kondensati ishlab chiqarish quvvatiga ega.

Engil va to'qimachilik sanoati tez sur'atlar bilan rivojlanib bormoqda. Paxtani qayta ishlovchi «O'abul-O'zbekKO», «Kosonsoy-Tekmen», «Papfen», «Asnam tekstil», «Karakulteks», «Chinoz to'qimachi», «Kabul-Farg'ona», «Oq saroy to'qimachi» qo'shma korxonlari qurilib ishga tushirildi. Bu tarmoqda xalq ist'emoli mollari ishlab chiqarish kengaydi, minglab yangi ish o'rinlari yaratildi. Agar 1991 yili respublikamizda paxta ishlash 12 foizni tashkil etgan bo'lsa,

2001 yilda bu ko'rsatkich 24 foizga etdi. Kalava, ip, paxta va shoyi gazlamalarini eksport qilish hajmlari ancha oshdi.

O'ishloq xo'jaligida ishlab chiqarish tarkibini takomillashtirishga e'tibor berildi. Xo'jaliklar qanday ekin ekish sohasida mustaqil bo'ldilar. Respublikada don mustaqilligiga erishish, shakar va boshqa oziq-ovqat mahsulotlari tayyorlashni tiklash yo'li izchillik bilan amalga oshirildi. Paxta ekiladigan maydonlar tegishli suratda qisqartirilib, donli ekinlar maydoni kengaytirildi. Umumiy ekin maydonlarida donli ekinlar salmog'i 1991 yilda 18,8 foizni tashkil etgan bo'lsa, 2000 yilda 42 foizga o'sdi.

Respublikamizda don mustaqilligiga erishish, shakar va boshqa oziq-ovqat mahsulotlari tayyorlash yo'li izchillik amalga oshirilmoqda. Agar 1990 yilda mamlakatimizda 2 mln. tonna g'alla olingan bo'lsa, 2000 yilda 4 mln. tonna g'alla etishtirildi. 1990 yilda 554 ming tonna bug'doy etishtirilgan bo'lsa, 2000 yilda 3,6 mln. tonnaga yaqin buq'doy olindi. O'zbekiston don mustaqilligiga erishdi.

Andijon paxtakorlari tashabbusi bilan chigitni plyonka ostiga ekish texnologiyasi joriy etildi. Bu usul paxtadan sifatli va yuqori hosil etishtirish imkonini yaratdi.

Iqtisodiyot tarkibidagi tub o'zgarishlar, yangi korxonlarning bunyod etilishi sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish sohasida samarali natijalar berdi. 1994-2000 yillarda iqtisodga jalb etilgan sarmoyalar 24,4 mlrd. AO'Sh dollarini tashkil etdi. Mustaqillik yillarida 1713 korxon va boshqa ishlab chiqarish muassasalari qurildi, mahsulotning 8,5 mingdan ortiq yangi turlarini ishlab chiqarish o'zlashtirildi. 1990 yilda Respublika bo'yicha ishlab chiqarilgan sanoat mahsulotlari hajmini 100 foiz deb olsak, undan keyingi yillarda kamayib, 1992 yilda 94,7 foizga, 1993 yilda 98,1 foizga tushgan edi. 1995 yilga kelib makroiqtisodiyotda barqarorlikka erishildi va 1996 yildan boshlab barqaror o'sish ta'minlanmoqda. 1997 yilda sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish 1996 yilga nisbatan 106,5 foizga, 1998 yilda 1997 yilga nisbatan 105,8 foizga, 1999 yilda 1998 yilga nisbatan 106,1 foizga, 2000 yilda 1999 yilga nisbatan 106,4 foizga, 2001 yilda 2000 yilga nisbatan 108,1 foizga o'sdi. Un va un mahsulotlari, kiyim-kechak, poyabzal, shakar va qand mahsulotlari ishlab chiqarish sezilarli darajada ko'paydi, iste'mol buyumlari importi kamaydi. Istiqloqlarning dastlabki yillarida respublikamiz importida oziq-ovqat mahsulotlarining ulushi 73,8 foizni tashkil etgan bo'lsa, 1998 yilda bu ko'rsatkich 15,6 foizga tushdi. Rangli metallar, kalava ip, avtomobillar, kimyoviy shtapel tola, paxta, oltin

eksporti o'sib bormoqda. 1998 yilda tashqi savdo oboroti qariyb 9 mlrd. AO'Sh dollarini tashkil etdi. O'zbekistonda yuritilgan mustaqil samarali iqtisodiy siyosat yalpi ichki mahsulotning o'sishini ta'minladi. Yalpi ichki mahsulotlashlab chiqarish 1991-1995 yillarda pasayib bordi, 1996 yildan boshlab o'sish boshlandi. Oldingi yilga nisbatan 1996 yilda YaIM 101,7 foizga, 1997 yilda 105,2 foizga, 1998 yilda 104,4 foizga, 1999 yilda 104,4 foizga, 2000 yilda 104 foizga, 2001 yilda 104,5 foizga o'sdi.

2001 yilda birinchi bor Yalpi ichki mahsulotning 1991 yilga nisbatan 103 foiz o'sishiga erishildi. MDH davlatlari orasida birinchi bo'lib O'zbekiston iqtisodiy barqarorlikka erishgan, iqtisodiy ko'rsatkichlar izchil o'sib borayotgan mamlakatdir.

Shahar va qishloqlarimizning qiyofasi o'zgarib, aholi turmush saviyasi o'sib bormoqda. Yirik inshootlar, korxonalarining bunyod etilishi, iqtisodiyotdagi tarkibiy o'zgarishlar, izchil o'sish sur'atlari odamlarning moddiy va ijtimoiy hayotini, farovonligini yildan yilga yaxshilanishiga zamin bo'lmoqda. Aholini tabiiy gaz, ichimlik suvi bilan ta'minlash darajasi salmoqli darajada o'sdi. Birgina 1999 yilda 4,5 ming km gaz tarmog'i-shundan 4,3 ming kilometri qishloq joylarida, 2 ming km.dan ziyod ichimlik suv tarmog'i - shundan 1,9 ming kilometri qishloq joylarida ishga tushirildi¹.

Jahondagi etakchi firmalarning havo kemalari bilan ta'minlangan O'zbekiston havo yo'llari aviakompaniyasi dunyoning 25 mamlakati bilan havo aloqlarini o'rnatgan, u mustaqillik yillarida 20 milliondan ko'p yo'lovchiga xizmat qildi.

Respublikada Markaziy Osiyodagi eng yirik birja markazi faoliyat ko'rsatmoqda. U zamonaviy kompyuter texnikasi va tele-aloqa tizimi bilan jihozlangan.

«Mustaqillikning dastlabki yillardagi iqtisodiy islohotlarning asosiy natijalarini baholagan holda shuni to'la asos bilan aytish mumkinki, biz belgilangan yangilanish va taraqqiyot dasturidagi ko'pgina ishlarini amalga oshirishga muvaffaq bo'ldik.

Iqtisodiyotimiz vujudga keltirilgan mustahkam huquqiy normalar negizida instituttsional o'zgarishlarga tayanib, bozor iqtisodiyotiga bosqichma-bosqich kirib, barqaror va sobitqadam bo'lib bormoqda». Islom Karimov

Aholini ijtimoiy himoyalashga alohida e'tibor berilmoqda. O'zbekistonda islohotlar boshlangan dastlabki paytdayoq, uning asl

maqsadi insonga munosib turmush va faoliyat sharoitlarini vujudga keltirishdan iborat, deb belgilangan edi. Bozor munosabatlariga o'tishning ilk davridan boshlab aholini oldindan ijtimoiy himoyalash yuzasidan zarur chora-tadbirlar ko'rib borildi. Shu maqsadda miqdori muntazam o'zgartirib turilgan ish haqi, pensiyalar, turli nafaqalar, stipendiyalar, kompensatsiya to'lovlari tarzidagi pul to'lovlari keng qo'llanildi. Korxonalarining o'z xodimlariga ijtimoiy yordam ko'rsatish sohasidagi harajatlaridan bir qismi davlat byudjeti mablag'lari hisobidan qoplanib turdi. Keng iste'mol mollari va xizmatlarning ko'pgina turlari narxlaridagi tafovutlarning o'zni davlat byudjeti hisobidan qopladi. Ayrim toifadagi fuqarolarga uy-joy bepul xususiy mulk qilib berildi, kommunal xizmatlar haqini to'lashda engilliklar berildi. Islohotlarning birinchi bosqichi davomida ijtimoiy himoyalash harajatlari respublika byudjetining salkam uchdan bir qismini tashkil etdi.

Aholini ijtimoiy himoyalash chora-tadbirlari tizimida uch yo'nalish yoqqol namoyon bo'ldi. Birinchisi, narxlar erkinlashtirilishi va pulning qadrsizlanish darajasi ortib borishi munosabati bilan daromadlarning eng kam va o'rtacha darajasi muntazam oshirib borildi. Bu sohada 1993 yil yanvarda joriy etilgan yangi yagona tarif setkasi katta ahamiyatga ega bo'ldi. Yagona tarif setkasi barcha xodimlarning mehnat haqi miqdorini tarif koeffitsientlari orqali, eng kam ish haqi vositasi bilan bevosita o'zaro bog'lash imkonini berdi. Eng kam ish haqini oshirish yo'li bilan aholining o'rtacha ish haqi, pul daromadlari ham o'z-o'zidan ko'tarila bordi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2000 yil 23 iyunda e'lon qilingan «Ish haqi, pensiyalar, stipendiyalar va ijtimoiy nafaqalar miqdorini oshirish to'g'risida»gi Farmoniga binoan 2000 yil 1 avgustidan boshlab eng kam ish haqi amaldagi 1750 so'mdan 2450 so'mga yoki 1,5 barovar, 2001 esa 2450 so'mdan 3430 so'mga yoki 1,4 barovar ko'paytirildi. Bu aholini barcha tabaqalari pul daromadlarining ko'payishini ta'minladi.

Ikkinchisi, respublikaning ichki iste'mol bozorini himoya qilish hamda oziq-ovqat mahsulotlari va nooziq-ovqat mollari asosiy turlari iste'molini muayyan darajada saqlab turish bo'yicha ko'rilgan chora-tadbirlar aholini ijtimoiy himoyalab turdi. 1992-1994 yillarda non va un mahsulotlari, go'sht va go'sht mahsulotlari, sut, qand-shakar, o'simlik moyi, kir sovun, bolalarga kerakli ayrim mollar, kommunal va transport xizmatlari uchun davlat dotatsiyalarning saqlanib turilganligi aholiga ijtimoiy jihatdan katta yordam bo'ldi.

Uchinchidan, aholining kam ta'minlangan tabaqalarini ijtimoiy jihatdan qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari ko'rildi. Bular jumlasiga nafaqaxo'rlar, nogironlar, ko'p bolali va kam daromadli oilalar, ishsizlar, o'quvchi yoshlar kirar edi. Aholini ijtimoiy himoyalash harajatlari byudjet imkoniyatiga bog'lik ravishda o'tkazildi.

1994 yilda aholini ijtimoiy himoyalash tizimi takomillashtirildi. Nengaki, ilgari faqat respublika byudjeti yo'li bilangina 30 ta turli soha va yo'nalishlar bo'ylab ijtimoiy himoya amalga oshirilardi, bu mablag'larning sochilib ketishiga olib keldi. Ko'rilgan chora-tadbirlar yalpi ijtimoiy himoyalashga yo'naltirilgan bo'lib, yordamga muhtoj bo'lgan fuqarolarni qo'llab-quvvatlashda to'la samara bermayotgan edi.

1994 yilda ijtimoiy himoyaning asossiz tenglashtirish tizimidan aniq maqsadli va aholining aniq tabaqalarini qamrab oladigan tizimga o'tildi. Mahalla orqali bolalar va kam daromadli oilalarga moddiy yordam beriladigan bo'ldi. 1995 yilda 500 mingga yaqin ehtiyojmand oilalarga mahalla ko'mitalari orqali 6 mlrd. so'm nafaqa berildi. Bunday tizimning yaratilishi islohotlar birinchi bochqichining ijtimoiy himoyalash sohasidagi muhim yakuni bo'ldi. Hozirgi paytda ham yordamga muhtoj aholini ijtimoiy himoyalash shunday usulda amalga oshirilmoqda. Hayot bu tizimning hayotiyligini, to'g'riligini tasdiqladi.

Hozirgi kunda mamlakatning 2 mln. 640 ming fuqarosi pensiya va moddiy yordam oladi. Bundayto'lovlarmi qdori 2000 yilda 187,8mlrd. so'mnitashkilet di.

Faqat 2000 yilningo'zidaaholiningkamta'minlanganqismigafuqarolarningo'zini o'zib oshqarishorganlari - mahallayig'inlari orqali 54,2mlrd. so'mmiqdoridanafaqa, ko'makvaboshqaturdagiyordamlarberildi.

Oliy o'quv yurtlarining 142 ming talabasi har yili 6 mlrd. 600 mingso'mstipendiyaoladi. Keyingi 3 yilningo'zidaginastipendiyalarmi qdori 3,8baravarortdi.

Mustaqillikyillaridamamlakatda 70 mln.kv.m. turarjoylar, 19,5 mingo'rinlikasalxonalar, 95,7 mingmartatashriflipoliklinikalar, 805,9 mingo'rinlimaktablar, 15,3 mingo'rinliakademiklitseylar, 126,5 mingo'rinlikasb-hunarkollejlariqurilibfoydalanishgatopshirildi.

Aholiniichimliksuvi bilanta'minlashvagazlashtirishbo'yichakengqam rovlidasturlaramalgaoshirilmoqda. 1991-2000 yillarda 22,6ming km. suvquvurlariva 54,1 ming km. gaztarmoqlariyotqizildi. Aholininguy-joylarinigazlashtirishdarajasi 46,2foizgacha,

ichimlik suvi bilan markazlashgan holda ta'minlash esa 64,2 foizdan 77,6 foizgacha ko'tarildi.

Yosh oilalarni qo'llab-quvvatlash dasturi amalga oshirilmoqda.

Respublikada aholiga tibbiy va ijtimoiy xizmat ko'rsatishning rivojlangan tizimi bunyod etildi. Mustaqillik yillarida ambulatoriya-poliklinika muassasalarining soni 3 mingdan 4,8 minggacha yoki 1,6 baravar ortdi.

Aholiga 81,5 mingdan ortiq shifokorlar turli ixtisosliklar bo'yicha malakali tibbiy yordam ko'rsatmoqda.

1994 yilda aholining dori-darmonga bo'lgan ehtiyoji Respublikada ishlab chiqarilgan mahsulot hisobiga bor-yo'g'i 4,5 foizga qondirilar edi. Hozirgi vaqtda katta miqdorda sarmoya jalb etilganligi hisobidan, bu ko'rsatkich 25 foizgacha o'sdi.

Etim bolalar va farzandsiz oilalar to'g'risida g'amxo'rlik «Kinderdorf»-«Bolalar mahallalari» Avstriya loyihasining O'zbekiston hududida amalga oshirilishida ham namayon bo'lmoqda. Bu erda otanasiz etim bolalar va farzandsiz oilalarning ko'pchiligi uy-joyli va bus-butun oila bo'lib yashash baxtiga muyassar bo'lmoqda.

Ishonchli ijtimoiy kafolatlarni va aholini ijtimoiy himoyalash g'oyasi, choralari bozor islohotlarining hamma bosqichlarida ham amalga oshirilib boriladi.

Xulosa qilib aytganda, mustaqillik yillarida iqtisodiyotning boshqaruv tizimi tubdan o'zgartirildi, xo'jalik yuritishning bozor iqtisodiyotiga mos yangi tizimi yaratildi. Bozor infratuzilmasi asoslari barpo qilindi. Mamlakatimiz iqtisodiy tanazzul davridan o'tib oldi, makroiqtisodiy va moliyaviy barqarorlikka erishildi, iqtisodiy o'sishni ta'minlovchi zarur shart-sharoitlar vujudga keldi. Xususiy mulkchilikning huquqiy asoslari yaratildi. Davlat mulkini xususiylashtirish natijasida ko'p ukladli iqtisodiyot shakllandi. Eng muhimi, odamlarimizning tafakkuri, hayotga bo'lgan munosabati tubdan o'zgarib bormoqda. Turmush darajasi, oilasining farovonligi o'ziga bog'lik ekanligini tushunib etayotgan odamlar tobora ko'payib bormoqda.

Islom Karimov ikkinchi chaqiriq O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining birinchi sessiyasidagi ma'ruzasida iqtisodiy islohotlar o'tgan bosqichlarida erishilgan yutuqlarga yakun yasab, yangi bosqichda iqtisodiyot sohasida oldimizda turgan vazifalarni asoslab berdi.

Iqtisodiyot sohasidagi vazifalar, birinchidan, iqtisodiyotni erkinlashtirish va iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirishni ta'minlashdan iborat. Bu boradagi muhim vazifa davlatning nazoratchilik va boshqaruvchilik funksiyalarini qisqartirish, korxonalar xo'jalik

faoliyatiga aralashuvini cheklash, xususiy biznes va bozor mexanizmlariga erkinlik berishdir.

Ikkinchidan, xususiylashtirish jarayonini yanada chuqurlashtirish, bu jarayonga yirik korxonalarni jalb etish, mulkdorlar tabaqasining ko'pchilikni tashkil etishiga erishish.

Uchinchidan, mamlakat iqtisodiyotiga xorij sarmoyasini keng jalb etish uchun qulay shart-sharoit, kafolat va iqtisodiy omillarni kuchaytirish.

To'rtinchidan, kichik va o'rta biznesni rivojlantirish, ularni tuzish shartlarini soddalashtirish, ularning xom ashyo, asbob-uskuna, kredit olish tartiblarini erkinlashtirish.

Beshinchidan, mamlakat eksport salohiyatini rivojlantirish, iqtisodiyotimizning jahon iqtisodiyoti tizimiga integratsiyalashuvini ta'minlash, raqobatbop va eksportbop mahsulotlar salmog'ini ko'paytirish.

Oltinchidan, iqtisodiyotdagi tarkibiy o'zgarishlarni izchil davom ettirish, xizmat ko'rsatish sohalarini rivojlantirish.

3. Ma'naviy-ma'rifiy va madaniy yuksalish.

Jamiyat ma'naviyati mamlakat barqarorligi va taraqqiyotining muhim sharti va kafolatidir. Biron-bir mamlakat o'z ma'naviy imkoniyatlarini, odamlar ongida ma'naviy va axloqiy qadriyatlarni rivojlantirmay, xalqning milliy ruhini uyg'otmay va mustahkamlamay turib yuksak taraqqiyot darajasiga ko'tarila olmaydi. Ma'naviyat, Prezidentimiz Islom Karimov ta'kidlaganlaridek, insonni ruhiy poklanish va yuksalishiga da'vat etadigan, inson ichki olamini boyitadigan, uning iymon-irodasini, e'tiqodini mustahkamlaydigan, vijdonini uyqotadigan qudratli botiniy kuchdir. Shuning uchun ham jamiyat ma'naviyatini yuksaltirish O'zbekiston taraqqiyotining ustivor yo'nalishi deb belgilandi.

Qaramlik davridan, eski sovetlar tuzumidan bizga og'ir ma'naviy-ma'rifiy meros qolgan edi. Mustamlakachilik davrida milliy qadriyatlarimiz, urf-odatlarimiz oyoq osti qilindi. Ona tilimiz, boy ma'naviy merosimiz qadrsizlantirildi, ko'plab masjid-madrasalar, eski maktablar, tarixiy yodgorliklar buzildi, qarovsiz qoldi. Ajdodlarimiz etishtirgan allomalarimiz idealist degan yorliq bilan qoralandi, asarlarini unutish, uyqotish siyosati yuritildi. Islom dini qadriyatlari, musulmonlarning e'tiqodlari oyoq osti qilindi, ruhoniylar quvg'in ostiga olindi. Mustabid tuzum hukmdorlari madaniy inqilob shiori ostida

o'zbek xalqining yuzlab iqtidorli, milliy ozodlik uchun kurashgan vatanparvar ziyolilarini, istiqloolchi farzandlarini siyosiy qatag'on qildi, ularning nomlarini xalqimiz xotirasidan o'chirib tashlashga harakat qilar edi. Noinsoniy g'oya hukmron bo'lgan eski tuzum o'zining bor mafkuraviy kuchini, ommaviy axborot vositalarini, butun maorif tizimini ishga solib odamlar ongini keng miqyosda zaharlar edi. Tariximizni soxtalashtirish, tarixiy haqiqatni buzib ko'rsatish, milliy tuyg'ularni qo'pol ravishda kamsitish, ruslashtirish siyosati yuritilardi. O'z ona tilini, milliy an'ana va madaniyatini, o'z tarixini bilmaslik ko'plab odamlarni shaxsiy fojiasiga aylanib qolgan edi.

Mustaqilik sharofati bilan xalqimiz ma'naviy zulumlardan ozod bo'ldi, erkin fikrga, milliy tiklanishga yo'l ochildi. Prezidentimiz Islom Karimov jamiyat ma'naviyatini yuksaltirishga, ma'naviy-ma'rifiy islohotlarning yo'nalishlarini belgilash va hayotga tadbiiq etishga bosh-qosh bo'lmoqda.

«Moddiy islohotlar, iqtisodiy islohotlar o'z yo'liga. Ularni hal qilish mumkin. Xalqning ta'minotini ham amallab turish mumkin. Ammo, ma'naviy islohotlar - qullik va mutelik iskanjasidan ozod bo'lish, qadni baland tutish, ota-bobalarimizning udumlarini tiklab, ularga munosib voris bo'lish - bundan og'irroq va bundan sharafliroq vazifa yo'q bu dunyoda».

Karimov I.A. O'zbekiston: milliy istiqlool, iqtisod, siyosat, mafkura. T. 1, 202-bet.

Jamiyat ma'naviyatini yuksaltirishda tarixiy xotira, ajdodlar tarixini bilishning, milliy va aqloqiy qadriyat hamda an'analarning, muqaddas dinimizning o'rni va ahamiyati katta. Biron-bir xalq o'z tarixini bilmay, asrlar osha yaratilgan ma'naviy merosga tayanmay va uni yanada rivojlantirmay turib o'z kelajagini tasavvur eta olmaydi. Shu boisdan yurtboshimiz Islom Karimov tashabbusi bilan mustabid tuzum davrida soxtalashtirilgan xalqimiz tarixini xolisona, haqqoniy yoritish, barcha o'quv maskanlarida Vatan tarixini o'qitish borasida muhim tadbirlar amalga oshirildi, dastlabki darsliklar va o'quv qo'llanmalari nashr etildi.

Mustaqillik yillarida boy ma'naviy merosimizni tiklash davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Milliy madaniyatimizga, jahon tsivilizatsiyasi taraqqiyotiga buyuk hissa qo'shgan bobolarimiz-Imom Buxoriy, Imom Termiziy, Bahoviddin Naqshband, Xo'ja Ahmad Yassaviy, Al-Xorazmiy, Al-Farg'oniy, Ibn Sino, Mirzo Ulug'bek, Alisher Navoiy, Zahiriddin Bobur va boshqa ko'plab ajdodlarimizning

milliy va ma'naviy merosi xalqimizga qaytarildi, tavallud topgan kunlari butun mamlakat bo'yicha nishonlandi, ruhlari shod etildi, asarlari nashr etildi. Ularning ma'naviy merosi bugungi kunda xalqimizga yangi jamiyat qurishda ma'naviy kuch-qudrat bag'ishlamoqda, jamiyatimizni ma'naviy yuksaltirishga xizmat qilmoqda.

Vatnimiz ozodligi yo'lida shahid ketgan Abdulla Qodiriy, Cho'lpon, Fitrat, Usmon Nosir va boshqa xalq jigarbandlarining nomi, izzat ikromi, hurmati o'z joyiga qo'yildi, asarlari chop etildi. Prezidentimiz Islom Karimov tashabbusi bilan Toshkentda mustamlakichilik davri qurbonlari xotirasini abadiylashtirish maqsadida «Shahidlar xotirasi» yodgorlik majmui, fashizmga qarshi Vatan ozodligi uchun jon fido etgan xalqimizning farzandlari xotirasini abadiylashtirish maqsadida «Xotira maydoni» majmuasi barpo etildi.

Mustaqillik sharofati bilan diniy qadriyatlar, diniy e'tiqod qayta tiklandi. Ramozon hayiti, Qurbon hayiti, qadimiy xalq bayrami Navro'z qayta tiklandi, bu kunlar Prezident Farmoni bilan dam olish, bayram kuni bo'lib qoldi. O'zbekiston xalqi tarixida birinchi marta bevosita hukumat homiyligida har yili Haj va Umra amallarini ado etish imkoniyatlariga ega bo'ldilar. Prezident Farmoni bilan tuzilgan «Ma'naviyat va ma'rifat» jamoatchilik markazi, «Oltin meros» xalqaro xayriya jamg'armasi jamiyatning ma'naviy- ma'rifiy ravnaqi yo'lida xizmat qilmoqda.

Respublikada 15 diniy konfessiya ro'yxatga olingan va rasman faoliyat ko'rstamoqda. 170 dan ortiq diniy tashkilotlar ishlab turibdi va ularda O'zbekistonda yashovchi 130 millat va elat vakillari o'zlarining diniy ehtiyojlarini qondirmoqdalar. 1,7 mingdan ortiq masjidlar, xristian ibodatxonalari, sinagoglar va boshqa diniy markazlar ta'mirlandi va yangi qurildi. 10 ta diniy ta'lim muassasasi faoliyat ko'rsatmoqda, Toshkent Islom Universiteti ochildi.

Qayta tiklanish o'n yilligi deb aytish mumkin bo'lgan davrda O'zbekiston xududida xalqning ulug'vor va shonli tarixiga oid 2000 dan ortiq yodgorliklar ta'mirlandi.

Hozirgi vaqtda Respublikamizda 88 muzey, 40 teatr, 1370 kinoteatr, 6000 dan ortiq kutubxonalar faoliyat ko'rsatmoqda.

O'zbek zalqining ming yillar davomida shakllangan insonparvar urf-odatlar va an'analari, madaniy qadriyatlari ehtiyotlab asralmoqda va boytilmoqda. Maqomchilar, to'y-marosim qo'shiqlari, shoir-baxshilar va

folklor-etnografik dastalarning o‘nlab ko‘rik-tanlovlari o‘tkazildi. Pianinochi va skripkachilarning simfonik va kamera musiqalari, zamonaviy estrada guruhlarining festival va tanlovlar bo‘lib o‘tmoqda.

Yurtboshimiz tashabbusi bilan milliy istiqlol g‘oyasi, uning maqsadi va vazifalari ishlab chiqildi va xalqimizga singdirilmoqda. Jamiyat mafkurasi xalqni-xalq, millatni-millat qilishga, millati va e‘tiqodidan qat‘iy nazar barcha fuqarolarni birlashtirishga, bunyodkorlik ishlariga safarbar etishga ko‘maklashmoqda.

Istiqlol yillarida maorif, fan, madaniyat, sog‘likni saqlash sohalarini rivojlantirish borasida katta tadbirlar amalga oshirildi.

Maktabgacha ta‘lim sohasida uylarda tashkil etiladigan bolalar boqchalari, yangi tipdagi maktablar va umumta‘lim o‘quv yurtlari tarmoqlari shakllandi. 1997 yilgacha Respublikamizda 238 litsey, 136 gimnaziya va ko‘plab kollejlarda tashkil etildi. Abiturentlar va talabalarning bilim darajasini test va reyting asosida baholashning ilg‘or usullari joriy etildi.

Biroq ta‘lim sohasida hali jiddiy kamchiliklar mavjud edi. Ta‘lim tizimi, kadrlar tayyorlash jamiyatda bo‘layotgan demokratik o‘zgarishlar, bozor islohotlari talablari bilan bog‘lanmagan, o‘quv jarayonining moddiy texnika va axborot bazasi qoniqarsiz ahvolda edi. Ta‘lim tizimi, fan va ishlab chiqarish o‘rtasida hamkorlik o‘rnatilmagan, o‘quvchilarda mustaqil fikrlash shakllantirilmayotgan edi. Shu boisdan ta‘lim tizimini tubdan isloh qilish, uni taraqqiy topgan davlat darajasiga ko‘tarish zarur edi.

Prezidentimiz Isloa Karimov tashabbusi bilan ta‘limni tubdan isloh qilish yo‘llari ishlab chiqildi. 1997 yil 27 avgustda Oliy Majlisning IX sessiyasida O‘zbekiston Respublikasining «Ta‘lim to‘g‘risida» qonuni va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» qabul qilindi. Milliy dasturning maqsadi ta‘lim sohasini tubdan isloh qilish, uni o‘tmishdan qolgan mafkuraviy qarashlar va sarqitlardan to‘la xolos etish, rivojlangan demokratik davlat darajasida, yuksak ma‘naviy va ahloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlar tayyorlash milliy tizimini yaratishdan iboratdir.

Milliy dastur ro‘yobga chiqmoqda. Yoshlar umumiy o‘rta ta‘limni 9 yillik maktablarda oladilar, yana uch yil davomida yangidan tashkil etilgan akademik litseylar va kasb-xunar kollejlarda o‘rta maxsus bilim va kasb-hunar o‘rganadilar.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturida belgilangan vazifalarni bajarish umumxalq, umummillat ishiga aylandi. 2001 yilda Prezidentimiz Islom Karimov tashabbusi bilan qabul qilingan Kadrlar tayyorlash millat dasturini amalga oshirishning birinchi bosqichi yakunlandi.

2001 yilda Respublikamizda 6742 ta maktabgacha ta'lim muassasalarida 608500 nafar o'g'il-qizlar tarbiyalandi. Ularda 65862 nafar pedagog, tarbiyachi va boshqa xodimlar xizmat qildi. 9661 ta umumta'lim maktablarida 440762 nafar o'qituvchi 5.992.364 o'quvchiga ta'lim-tarbiya bermoqda. Umumiy o'rta ta'lim bo'yicha 23 ta o'quv fanidan Davlat ta'lim standartlari ishlab chiqildi va ular 346 ta maktabda tajribadan o'tkazildi, ta'lim jarayoniga joriy etildi. Davlat ta'lim standartlariga mos o'quv dasturlari va darsliklari yaratildi. 2000-2001 o'quv yili natijalariga ko'ra 552.084 nafar o'quvchi 9-sinfni, 375.853 nafar o'quvchi 11-sinfni tugatdilar.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturini eng muhim O'zbekistonga xos xususiyati yangi turdagi 3 yillik o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi tizimini yaratishdir. 1998-2000 yillar davomida 160 ming nafar o'quvchiga mo'ljallangan 46 ta akademik litsey va 260 ta kasb-hunar kollejlari yangi qurilish va tubdan rekonstruktsiya qilish yo'li bilan tashkil etildi. Bu maqsadlar uchun 135 mlrd. so'm mablag' sarflandi. O'rta maxsus o'quv yurtlariga zarur bo'lgan jihozlar sotib olish uchun jalb qilingan chet el investitsiyalarining miqdori 150 mln. AQSh dollarini tashkil etdi. Kadrlar tayyorlash milliy dasturining mevasi bo'lgan mazkur o'quv maskanlarida 69.346 nafar o'quvchi tahsil olmoqda. O'quvchi yoshlarga 11312 nafar o'qituvchi, 2377 nafar ishlab chiqarish ustasi ta'lim-tarbiya bermoqda, kasb-hunar o'rgatmoqda. Ulardan 67 nafari fan doktori, 540 nafari fan nomzodidir. 20 ta umumta'lim fanlari bo'yicha Davlat ta'lim standartlari, akademik litseylarining 4 ta yo'nalishi bo'yicha, kasb-hunar kollejlarda kadrlar tayyorlash bo'yicha 185 ta tarmoq standartlari ishlab chiqildi va tajriba sinovidan o'tmoqda, o'quv-tarbiya jarayoniga joriy etilmoqda. 36 nomdagi asosiy darsliklar nashr etildi. 2001 yilda akademik litsey va kasb-hunar kollejlari 4890 nafar ilk "qaldirg'och"lar bitirdilar.

O'zbekistonning yuksalib borayotgan kuch va quvvati, salohiyati sport maydonida erishayotgan g'alabalarida ham yaqqol ko'rinmoqda. O'zbekistonning sport majmuasi 46 mingdan ortiq turli inshootlardan - o'yingohlar, sport zallari, maydonlar va hovuzlardan iborat. 7 mln. kishi jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanmoqda. Mustaqillik yillarida

O‘zbekiston sportchilari Olimpiadalar, Osiyo o‘yinlari, Osiyo va Jahon musobaqalarida qatnashib, 3000 mingdan ortiq oltin, kumush va bronza nishonlarini qo‘lga kiritdilar.

Ma’naviy-ma’rifiy sohada amalga oshirilgan tadbirlar o‘z samarasini ko‘rsatmoqda. Ma’naviy hayotimizda uyg‘onish yuz berdi, odamlarning tafakkuri va hayotga munosabati o‘zgardi. Kishilarimiz ongida demokratik qadriyatlar mustahkamlandi, aholining faolligi oshdi, mamlakatimizning kelajagiga ishonchi mustahkamlandi.

Demokratik islohotlar natijasida erishgan katta yutug‘imiz-bu umumiy xonadanimizda qaror topgan tinchlik va barqarorlik, millatlararo va fuqarolararo totuvlikdir, odamlarimiz tomonidan bu qadriyatlarning beqiyos ahamiyatini anglab etayotganidir.

Jamiyat ma’naviyatini yangilash va yanada yuksaltirish bugungi kunda ham mamlakatimiz taraqqiyotining ustivor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib turibdi. Yurtboshimiz o‘zining “O‘zbekiston XXI asrga intilmoqda”, “Ozod va obod Vatan, erkin va farovon turmush - pirovard maqsadimiz” ma’ruzalarida islohotlarning yangi bosqichida ma’naviyat sohasidagi vazifalarni asoslab berdi.

«Ma’naviyat sohasidagi eng asosiy vazifamiz milliy qadriyatlarni tiklash, o‘zligimizni anglash, milliy g‘oya va mafkurani shakllantirish, muqaddas dinimizning ma’naviy hayotimizdagi o‘rnini va hurmatini tiklash kabi mustaqillik yillarida boshlagan ezgu ishlarimizni izchillik bilan davom ettirish, ularni yangi bosqichga ko‘tarish va ta’sirchanligini kuchaytirishdir».

I.A.Karimov. Ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot - pirovard maqsadimizdir, 24-25 betlar.

Ma’no-mazmuni yurt tinchligi, Vatan ravnaqi, xalq manfaati, barkamol insonni shakllantirishga xizmat qiluvchi milliy g‘oya, milliy mafkura kontseptsiyasini yaratish va odamlar tafakkuriga singdirish butun jamoatchilik oldida turgan dolzarb vazifadir.

Yurtboshimiz hozirgi zamonda insonlarning qalbi va ongini egallash uchun mafkuraviy kurash bo‘layotganligi, ko‘p narsalarni mafkura maydonlarida bo‘layotgan kurashlar hal qilishi mumkinligi, O‘zbekistonda ham ba’zi yoshlarni yo‘ldan chalg‘itadigan diniy ekstramizm xavfi mavjudligi haqida ogohlantirib kelmoqda. 80-yillarning oxirlarida mamlakatimizga o‘zini «do‘st», «dindosh», «millatdosh» qilib ko‘rsatib, go‘yo islom dinining sofliigi uchun

kurashga «da'vat» etuvchi ayrim kimsalar kirib kelganligi ma'lum. Ular muqaddas islom dinimizning asl mohiyatini bilmaydigan oddiy odamlarni, g'o'r yoshlarni o'z tuzog'iga ilintirib, bizga begona bo'lgan diniy aqidalarni yoyishga urindi, ayrim yoshlarni o'ziga mahliyo qilishga, jaholat va jinoyat botqog'iga tortib ulgurishdi ham. Namangan va Toshkentda sodir etilgan qonli voqealardan keyingina bu kuchlarning niyati hokimiyat uchun kurash bo'lib, ular din niqobi ostida harakat qilayotgan xalqaro terrorchilik harakatining O'zbekistondagi bir to'dasi ekani oshkor bo'ldi.

Bunday mafkuraviy ta'sirlar salbiy oqibatlarga olib kelmasligi uchun nima qilish kerak?

«Buning yo'li - odamlarimiz, avvalambor yoshlarimizning iymon-e'tiqodini mustahkamlash, irodasini baquvvat qilish, ularni o'z mustaqil fikriga ega bo'lgan barkamol insonlar etib tarbiyalash... Farzanlarimiz yuragida ona Vatanga, boy tariximizga, ota bobolarimizning muqaddas diniga sog'lom munosabatni qaror toptirishimiz, ta'bir joiz bo'lsa, ularning mafkuraviy immunitetini kuchaytirishimiz zarur».

I.A.Karimov. Donishmand xalqimizning mustahkam irodasiga ishonaman. «Fidokorlar» gazetasi, 2000 yil 8 iyun.

Donishmand xalqimizning mustahkam irodasi mafkuraviy tahdidlarni bartaraf etishda, qaltis sinovlardan yorug' yuz bilan o'tishda biz uchun kuch-qudrat manbai va ishonch bag'ishlaydi.

Adabiyotlar:

1. Karimov I.A. OzodvaobodVatan, erkinvafarovonturmush - pirovardmaqsadimiz. T. 8. -T.: O'zbekiston, 2000, 337-343 betlar.
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch. T. «Ma'naviyat» 2008.
3. Karimov I.A. "O'zbekiston mustaqillikka erishihs ostonasida" T., "O'zbekiston", 2011.
4. Usmonov Q. va boshqalar.O'zbekiston tarixi. Darslik.. -T.: Iqtisod-moliya, 2006, 418-452-betlar.
5. S.G'ulomov, Q.Usmonov. Mustaqillik O'zbekistonga nima berdi. - T.: O'AJBNT, 2000, 31-87 betlar.
6. O'zbekistonningyangitarixi. Uchinchikitob. MustaqilO'zbekistontarixi -T.: Sharq. 2000, 298-353 betlar.
7. MurtazaevaR.X. O'zbekistontarixi. Darslik. -T.: 2003.

8. UsmonovQ., BurxonovaS., O'zbekiston: 15 bunyodkorlikyillari. -T.: Iqtisod-moliya, 2006.